

3 Явар, С. «У свеце зіхоткіх люстэрак» / С. Явар // Польша. – 2004. – № 9. – С. 219–222.

4 Брадзіхіна, А. «Нежаночы жаночы раман» / А. Брадзіхіна // ЛіМ. – 2011. – 11 лістапада. – С. 4.

5 Шаўлякова, І. Траекторыя блуканняў – і супраціўнага руху / І. Шаўлякова // В. Куртаніч. Залюстрэчка для Алісы : раман-парафраз, аповесці, п'еса, апавяданне. – Мінск: «Беларускі кнігазбор», 2003. – С. 317–310.

6 Брва А. «Менада і яе сатыры» / А. Брва // Маладосць. – 2008. – № 9. – С. 24–56.

УДК 821.161.3-19:09

А. У. Ярмоленка

Навук. кір. – А. М. Мельнікава, канд. філал. навук, дацэнт

ПЕРШАЯ СУСВЕТНАЯ ВАЙНА Ў ТВОРЧАСЦІ М. ГАРЭЦКАГА

Адным з першых беларускіх пісьменнікаў, у творчасці якога знайшлі адлюстраванне падзеі Першай сусветнай вайны, быў М. Гарэцкі. У артыкуле прааналізаваны наватарскія пошукі пісьменніка ў адлюстраванні разбуральнага ўздзеяння вайны на псіхіку чалавека. Асаблівая ўвага надаецца майстэрству раскрыцця ўнутранага «я» чалавека ў сітуацыі маральнага выбару.

Першая сусветная вайна была знакавым момантам у гісторыі чалавецтва. Яна падпарадкавала сваім інтарэсам усе структуры і рэсурсы краін-удзельніц, у тым ліку і людскія. Гвалтоўна ўцягнуўшы ў крываваю бойку дзясяткі мільёнаў людзей, вайна істотна змяніла грамадскую псіхалогію, мараль, каштоўнасці. Вайна садзейнічала станаўленню і развіццю мадэрнізму як у сусветнай, так і ў беларускай літаратуры. Для мадэрнізму характэрна расчараванне ў ранейшых ідэалах, узмацненне цікавасці да суб'ектыўных перажыванняў героя.

Некаторыя рысы паэтыкі мадэрнізму вылучаюць апавяданне М. Гарэцкага «Рускі». Спалучаючы найлепшыя здабыткі тагачаснай сусветнай літаратуры з традыцыямі рэалістычнай беларускай прозы, пісьменнік стварае яскравы малюнак вайны, дзе чалавек жыве і дзейнічае ва ўмовах пастаяннай небяспекі. У такіх умовах асабліва абвастрэцца асэнсаванне пытанняў жыцця і смерці. Упершыню

ў беларускай літаратуры пісьменнік даследуе наступствы разбуральнага ўздзеяння ваенных падзей на псіхіку чалавека, выкарыстоўваючы такія мадэрнісцкія прыёмы, як натуралізм у апісаннях, псіхааналіз і плынь свядомасці. Уважлівае стаўленне М. Гарэцкага да унутранага свету героя ў апавяданні адзначае і М. Мушынскі ў сваёй кнізе «Падзвіжнік з Малой Багацькаўкі»: «Складанасць, супярэчлівасць і невытлумачальнасць чалавечай натуры, унутраны свет чалавека, рух яго пачуццяў, перажыванняў становіцца галоўным аб'ектам мастацкага даследавання ў творы. І праведзена гэта даследаванне пісьменнікам на высокім мастацкім узроўні» [1, с. 111].

Апавяданне прысвечана апісанню незвычайнага пацыента, з якім давялося сутыкнуцца ў шпіталі аўтабіяграфічнаму герою М. Гарэцкага. Ён лічыцца хворым на грудзі, але, як заўважае празаік, яму лепш ляжаць у бальніцы для псіхічна-хворых. Няшчасны чалавек церпіць не фізічны боль, ад якога яго лечаць дактары, а маральны. Нездарма аўтар уступную частку твора прысвячае асэнсаванню душэўнага стану *Рускага*, як ён называе свайго героя. На выгляд здаровы, шыракаплечы земляроб Магілёўскай губерніі пакутуе ад нярвовага захворвання, сімптомы якога падрабязна пералічвае пісьменнік: «І толькі ў вачах гаротніка ё штосьці такое, што выдае і цяжкую хваробу, і муку, і безнадзейнасць. Вочы ў яго праваліліся, зрабіліся маленькімі. Галоўнае ж, яны страшэнна змарнаваныя, нейкія змятыя, сцёртыя. Трэба прыгледзецца да іх, і тады відаць у іх боль» [2, с. 155].

Селянін, чыё прызначэнне – падтрыманне жыцця, вымушаны быў пайсці ў салдаты і забіваць людзей. Просты чалавек заўсёды жыў па традыцыйных нормах маралі, прытрымліваўся хрысціянскіх заветаў. Нават салдацкая вопратка змяніла яго толькі знешне, у зацішку малаважнага фронту ён меў магчымасць вярнуцца да свайго будзённага занятку, сялянскай працы на бульбянішчы. Гэтая праца – несвядомы пратэст героя супраць падзей вайны. Яны патрабуюць змены маральных арыенціраў, прыстасавання да новай мадэлі свету, дзе чалавек са стрэльбай сам вырашае свой лёс і лёс іншых людзей, згубіўшы надзею на Бога. Асноўныя законы гэтага свету – жорсткасць і бесчалавечнасць, і *Рускі* павінен прыстасавацца да іх, знішчаць або быць знішчаным. І вось нарэшце лёс ставіць яго перад няпростым маральным выбарам – жыцця і смерці. Ён трапляе на сваё поле бою, бітву старой і новай маралі, вынікам якой з'яўляецца забойства ворага. Здаецца, усё адбываецца так, як мае быць, на вайне салдат

павінен забіваць праціўніка. Але забойства селянінам успрымаецца як катастрофа, подласць, бо аўстрыйскі салдат такі ж, як і сам герой, селянін. Ён ваюе па прымусу, п'е гарэлку з *Рускім* на нейтральнай паласе і хоча мірна разысціся, каб выжыць і вярнуцца да сваёй сям'і. *Рускі* ж падпарадкоўваецца новай маралі, ідзе на забойства. Але маральны нігілізм новага звышчалавека не падыходзіць простаму селяніну. Яго свядомасць пратэстуе супраць новых законаў светабудовы, ён цяжка перажывае смерць ворага.

У заключным раздзеле твора расказваецца, як герой шукае паратунку ў зямлі, але і яна не можа супакоіць яго душэўныя пакуты: «Толькі чалавек з гэтага часу перамяніўся. Быў дужа маркотны, кінуў брадзіць па дварах і бульбоўніках, упадабаў ляжаць на зямлі з раскінутымі нагамі і рукамі... Урэшце зазябіў сабе грудзі, і яго адправілі з пазіцыі і прывезлі спярша ў нейкі паўднёвы горад, а потым у наш шпіталь, глыбей у тыл» [2, с. 157]. Здаровы чалавек ператвараецца ў знявечанага, трапляе ў шпіталь, дзе дактары лічаць яго сімулянтам, не зважаючы на нярвовую хваробу, якая прымушае яго плакаць па начах.

Тэма вайны, якую ўздымае аўтар у апавяданні, дапамагае яму акрэсліць асноўную праблему, якой прысвечаны і іншыя яго творы, – крызіс грамадства, глабальнае пераўтварэнне свету, у якім чалавек адмаўляе традыцыйную хрысціянскую мараль і гіне ад бездухоўнасці. Мадэрнісцкія прыёмы дазваляюць паказаць антыгуманны, антыхрысціянскі ўплыў вайны на свядомасць простага чалавека, упершыню расказаць пра маральныя наступствы вайны.

Аўтар адлюстроўвае зусім іншы свет, які шмат у чым адрозніваецца ад традыцыйнага народнага побыту. У гэтым свеце не дзейнічаюць хрысціянскія заветы, адносіны паміж людзьмі падпарадкаваны бінарнай апазіцыі свой-чужы. Вораг (чужы) павінен быць знішчаны, таму і называе аўтар свайго героя *Рускім*, рэфрэнам гучыць фраза хворага: «Я рускі, я рускі». Яна павінна апраўдаць жорсткі ўчынак салдата, бо дзейнічаў ён як частка адзінага цэлага – рускай арміі.

Адным з першых у беларускай літаратуры М. Гарэцкі паглыбляецца ў свядомасць свайго героя, выкарыстоўвае прыёмы плыні свядомасці для апісання псіхічнага стану чалавека, які адважыўся на забойства: «Ён хапаўся ўцяміць, ці ўсё добра ён рабіў. І раптам бліснула яму ў галаве, і ён, каб не спазніцца і каб пасля не шкадаваць, што быў варонаю, ён, ужо ступіўшы разоў дзесяць, сказаў сам сабе: “Э, што ж я за ваяка”. І не сказаў, толькі бліснула яму так у галаве...» [2, с. 156].

Крок за крокам адлюстроўвае пісьменнік пачуцці і перажыванні забойцы. Яшчэ больш жахлівае ўражанне пакідае натуралістычная сцэна рабавання забітага: «Рускі перахрысціўся над мёртвым і палез у яго кішэню ў штанах. Выцягнуў адтуль пакамечаны ад доўгага часу і замаслены ліст у канверце. Болей нічога не было, і ён расчаравана ці незадаволена падраў яго на колькі частак. Абдумаўшыся, падняў іх з зямлі, каб пасля скурыць. І зноў кінуў. Аж рукі трохі дрыжэлі, і было брыдка, што так блазнуе, быццам не ворага забіў, а якога свайго» [2, с. 157].

Традыцыйная сялянская мараль супрацьстаіць разбуральнаму ўздзеянню вайны. Падсвядома селянін адчувае, што зрабіў злачынства, забіў нявіннага чалавека, які даверыўся яму. Невыпадкова М. Гарэцкі цэнтральнае месца ў апавяданні адводзіць апісанню сустрэчы двух ворагаў, якія п'юць разам гарэлку, ядуць хлеб. Ім няма з-за чаго ваяваць, яны падобныя (свае), а вось астатні свет для іх варожы і чужы. Таму так цяжка *Рускаму* перажыць забойства, прыняць духоўны нігілізм ваеннага часу. Канфлікт традыцыйнай і новай маралі падкрэсліваюць міфалагічныя архетыпы, выкарыстаныя аўтарам. Гэта перш за ўсё архетып зямлі, да якой імкнецца *Рускі* і якая сімвалізуе карані. Традыцыі, ад якіх прыйшлося адмовіцца, увасабляе і хлеб, што павінен зрабіць чужых людзей сваімі, пасля таго, як яны разам яго елі. Але вайна зусім па-іншаму пераасэнсоўвае спрадвечныя каштоўнасці. Такое змяненне мадэлі свету і прыводзіць *Рускага* да адмаўлення ад жыцця, да духоўнага і фізічнага самазнішчэння.

Наватарствам М. Гарэцкага з'яўляецца праўдзівае адюстраванне падзей вайны і іх уплыву на псіхіку простага чалавека. Празаік аналізуе падсвядомыя глыбіні душы героя, уздымае праблему дэгуманізацыі грамадства, крызісу традыцыйных маральных каштоўнасцей. Апавяданне «Рускі» М. Гарэцкага з'яўляецца шэдэўрам антываеннай прозы.

Спіс літаратуры

1 Мушынскі, М. Падзвіжнік з Малой Багацькаўкі: жыццёвы і творчы шлях Максіма Гарэцкага / М. Мушынскі. – Мінск: Беларус. навука, 2008. – 510 с.

2 Гарэцкі, М. Збор твораў: у 4 т. / М. Гарэцкі. – Мінск: Маст. літ., – 1984. Т. 1: Апавяданні. – 446 с.